

Mehmed et-Trabzonî ve ‘Ucâletu’z-zâd fî şerh-i Zuhri’l-me’âd fî mu’ârazati Bânet Su’âd Adlı Eseri*

Sefer YILDIRIM**

Mustafa IRMAK***

Atıf/Cite as: Yıldırım, Sefer-Irmak, Mustafa. “Mehmed et-Trabzonî ve ‘Ucâletu’z-zâd fî şerh-i Zuhri’l-me’âd fî mu’ârazati Bânet Su’âd Adlı Eseri”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2022), 82-103.

Öz: Hz. Peygamber’i övme maksadıyla kaleme alınmış kasîdeler içinde, Ka’b b. Züheyr tarafından söylenen ve *Bânet Su’âd* ya da *Kasîdetü’l-Bürde* adıyla meşhur olan şiirin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Kendisinden sonra yazılan Hz. Peygamber konulu kasîdelere öncülük etmiş olan bu şiir, Bûsîrî’nin *Zuhru’l-me’âd* adlı eserine de ilham kaynağı olmuştur. Bûsîrî’nin söz konusu kasîdesi üzerine 18. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden Mehmed et-Trabzonî tarafından *‘Ucâletu’z-zâd fî şerh-i Zuhri’l-me’âd fî mu’ârazati Bânet Su’âd* ismiyle bir şerh yazılmıştır. Bu çalışmada, öncelikle Mehmed et-Trabzonî’nin hayatı ve eserlerine kısaca değinilmiş, ardından yazma halinde olan söz konusu şerhin nüshaları tanıtılmış, müellifin şerh yöntemi ele alınmıştır. Sonuç olarak Trabzonî’nin İbni Da’seyn’in çalışmasını ihtisar ettiği kendi özgün yorumlarını ise minhuvat kayıtlarıyla yaptığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Kasîde, Şerh, *Zuhru’l-me’âd*, Ka’b b. Züheyr, Bûsîrî, Trabzonî Mehmed.

Mahmad al-Trabzonî’s work called “‘Ujâlat al-zâd fî sharh Dhukhr al-ma’âd fî mu’âradat Bânat Su’âd”

Abstract: The poem read by Züheyr and known as *Bânet Su’ad* or *Kasîdetü’l-Bürde* has a special importance between the qasidahs written to praise the prophet. This poem which is pioneered the qasidahs written about the Prophet also inspired

* Bu çalışma, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde Doç. Dr. Mustafa Irmak danışmanlığında Sefer Yıldırım tarafından hazırlanan “Mehmed et-Trabzonî’nin ‘Ucâletu’z-zâd fî şerh-i Zuhri’l-me’âd fî mu’ârazati Bânet Su’âd Adlı Eseri (İnceleme ve Tahkik)” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Öğr. Gör, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Rize, Türkiye, sefer.yildirim@erdogan.edu.tr, ORCID: www.orcid.org/0000-0002-8185-5443

*** Doç. Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Rize, Türkiye, mustafa.irmak@erdogan.edu.tr, ORCID: www.orcid.org/0000-0002-3884-3252

qasidah of Bûsîrî called *Zuhru'l-me'âd*. For Bûshîrî's qasidah, Mahmud al-Trabzonî who is an Ottoman scholar lived in 18. century, written a commentary work called *Ucâletu'z-zâd fî şerh-i Zuhri'l-me'âd fî mu'ârazati Bânet Su'ûd*. In this study, first of all, the life and works of Mahmud al-Trabzonî were briefly mentioned and then the copies of this commentary which are manuscripts were introduced and the author's method was stated. As a result, it was determined that Trabzonî made summarized work of Ibn Da'seyn and stated his own original thoughts in the minhuvat records.

Keywords: Arabic Literature, Qasidah, Commentary, Dhukhr al-ma'âd, Kaab bin Zuhair, al-Bûsîrî, Trabzonî Mahmud.

محمد الطرابزونى وعجالة الزاد في شرح نذر المعاد في معارضة بانث سعاد

ملخص: القصيدة المشهورة التي كتبها كعب بن زهير المسماة بالبردة لها أهمية خاصة بين القصائد المكتوبة لمدح النبي (ص)، هذه القصيدة التي كانت رائدة لقصائد مدح الرسول ألهمت أيضًا قصيدة البوصيري المسماة *نذر المعاد*، حول هذه المناسبة كتب محمد الطرابزونى أحد العلماء العثمانيين الذين عاشوا في القرن الثامن عشر؛ شرحًا تحت اسم "*عجالة الزاد في شرح نذر المعاد في معارضة بانث سعاد*". في هذه الدراسة سأطرق إلى ذكر حياة محمد الطرابزونى وأعماله بإيجاز، ثم أقدم نسخة من هذا الشرح، وهو عبارة عن مخطوطة، وبيان طريقة عمل المؤلف. وقد خلص البحث إلى أن الطرابزونى قام بعمل موجز لابن دايسين وقدم شروحه الأصلية في سجلات منهوات.

الكلمات المفتاحية: الأدب العربي، قصيدة، شرح، *نذر المعاد*، كعب بن زهير، البوصيري، الطرابزونى.

GİRİŞ

Duygu ve düşünceleri ifade etmenin en etkili yollarından biri olan şiir, Arap toplumunda ayrı bir öneme sahiptir.¹ Sanat deyince Araplarda akla ilk gelen şey şiirdir.² Şiir, Cahiliye dönemi Araplarının toplantılarında konuştukları, aralarındaki kinleri açığa vurdukları etkili sözlerinden bir sözdür.³

İslâmiyet'ten sonra da Arapların şiire düşkünlükleri devam etmiş fakat zamanla şiirlerde işlenen konularda önemli değişikliklere gidilmiştir. İslam kardeşliği, din ve ahlak temalarını işleyen şiirler söylenmiş,⁴ böylece şiir İslami değerlerle uyumlu hale getirilmiştir.⁵

Asr-1 saâdetten itibaren Hz. Peygamber hakkında sayısız methiyeler yazılmış, Hz. Peygamber'in şiir gibi çeşitli vesilerle övülmesi gelenek haline gelmiştir. Ka'b b. Zühayr'ın (öl. 26/95) *Bânet Su'ûd* diye başlayan *Kasîde-i Bürde'si* bunlardan biridir. İslam dünyasında yetişen şairler bu kasideyi örnek almışlar onunla alakalı pek çok

¹ İsmail Güleç, "Hz. Peygamberin Müslüman Olmayan Şairlere Karşı Tutumu", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 20 (2018), 245.

² Sedat Tuna, "Tarafe'nin Şiirlerinde Hiciv", *Ordu Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 11 (2021), 894.

³ Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretü eş'âri'l-'Arab*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, (Kahire: Nahdatu Mısır, 1387/1967), 34; Mehmet Yalar, "İslami Arap Şiiri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2009), 69; Güleç, "Hz. Peygamberin Müslüman Olmayan Şairlere Karşı Tutumu", 246.

⁴ İsmail Durmuş, "Şiir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/148.

⁵ Güleç, "Hz. Peygamberin Müslüman Olmayan Şairlere Karşı Tutumu", 254.

ürün ortaya koymuşlar, Hz. Peygamber'i övme noktasında âdeti yarışmışlardır. Bûsîrî'nin aynı adla bilinen kasîdesi ise bu alanda zirve yapmış, tüm dünyada şöhret kazanmıştır. Bu eser üzerine taştîr, tahmîs, nazîre, şerh vb. çalışmalar yapılmış ve böylece geniş bir literatür meydana gelmiştir. Bu şiirler zamanla nebevî medihler başlığı altında incelenmeye tabi tutulmuş, Osmanlı dönemi müelliflerinden Mehmed et-Trabzonî de 'Ucâletu'z-zâd ismiyle yazdığı şerhle bu alana katkıda bulunmuştur.

Söz konusu müellif ve eserleri hakkında bugüne kadar çeşitli çalışmalar⁶ yapılmış olmakla birlikte son derece kıymeti haiz 'Ucâletu'z-zâd adlı eserinin herhangi bir akademik çalışmaya konu edinilmediği görülmektedir. Bu çalışma, bir taraftan Osmanlı'nın son döneminde Doğu Karadeniz bölgesinde yetişmiş önemli bir âlimin eserini değerlendirmekte diğer taraftan edebiyat literatürüne mütevazı bir katkı amacını taşımaktadır. Makalede öncelikle Mehmed et-Trabzonî'nin hayatı, ilmi kişiliği incelenecek ardından 'Ucâletu'z-zâd fî şerhi Zuhri'l-me'âd fî mu'ârazati Bânet Su'âd adlı eserin yöntemi ele alınacaktır.

1. Mehmed et-Trabzonî Hayatı ve Eserleri

Tam ismi Muhammed b. Mahmûd b. Salih b. Hasan et-Trabzonî el-Medenî el-Mekkî el-Hanefî el-Kâdirî'dir.⁷ Bazen Atrâbezundî nisbesini kullandığı da

⁶ Nihal Değer, *Muhammed Medenî'nin Musellesât Risâlesinin Tahkiki*. Yüksek Lisans Tezi, 2000; Murat Sula, "Muhammed B. Mahmûd B. Salih B. Hasan Et-Trabzonî el-Medenî ve Ruseyyiletun fî Beyân al-'Alfâzî'l-Letî Yesteoî Fiha'l-Müfredu Ve'l-Müsenna Ve'l-Cemu'u Ve'l-Müzekkeru Ve'l-Muennes İsimli Risalesi". Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 32 (2010): 77-110; Emin Aydın, *Muhammed B. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin ed-Dürerü's-Semîne Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi, 2011; Ali Benli, "Trabzonî Mehmed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2006; Ali Benli, "Muhammed el-Medenî et-Trabzonî ve Risâle fî Beyânî'l-Ezdâd'ı". *Eskiye Dergisi* 31/Güz (2015): 147-172; Eyüp Öztürk, "Mehmed Medenî et-Trabzonî ve Tekfirci Söyleme Karşı İtirazları". 1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu: 457-468; Zekeriya Ertürk, *Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendinin el-İthâfâtü's-Seniyye Fi'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye Adlı Eserinin Birinci Bölümünün Tahkik, Tahric, Tercümesi*. Yüksek Lisans Tezi, 2016; Abdülkâdir Abdülhakîm Şeğgâle, *Muhammed el-Medenî (1200/1786)'nin el-İthâfâtü's-Seniyye Fi'l-Ahâdisi'l-Kudsiyye Adlı Eserinin Tahkiki*. Yüksek Lisans Tezi, 2017; Mehmet Ali Aysan, *Mehmed et-Trabzonî'nin er-Risâle fî Fenni Usulî'l-Hadîs: Hâşiye Alâ Nüzheti'n-Nazar fî Taodîhi Nuhbeti'l-Fiker Adlı Eseri ve Hadis Usûlüne Katkısı*. Yüksek Lisans Tezi, 2019; Sümeyye Çayır, *Mehmed el-Medenî et-Trabzonî'nin el-Câmiu'l-A'zam fî Esmâi Nebiyyinel-Mu'zzam Adlı Eserinin İnceleme ve Tahkiki*. Yüksek Lisans Tezi, 2019; Ali Bulut, "Muhammed el-Medenî et-Trabzonî ve Risâle fî Beyânî Mâ Yüzekker ve Yüennes Vemâ Yetbeuhû Mine'l-Fevâidî'l-Mühimme Adlı Eseri". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2020): 359-420; Mehdi Cengiz, *Tuhfetu'l-İhvan fî'l-harâm ve'l-helâl mine'l-hayevân, Trabzonî'nin bu eseri söz konusu yazar tarafından 2022 yılında tahkik edilip tebliğ olarak sunulmuştur*.

⁷ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-'ârifin esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âşârü'l-muşannifin* (by.: Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, t.y.), 2/345; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin Terâcimü musannifi'l-kütübi'l-'Arabîyye* (by.: Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, t.y.), 3/704-732; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınevi, t.y.), 1/156; Ali Benli, "Trabzonî, Mehmed" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/304-305.

görülmektedir.⁸ Kaynaklarda Trabzonî ile ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Hayatı hakkındaki bilgiler eserlerine yazdığı notlardan ve çeşitli kaynaklardan derlenmeye çalışılmıştır.

Trabzonî, *ed-Dureru's-semîne fi fezâ'ili'l-âyât ve's-suveri'l-azîme* adlı eserinin mukaddimesinde⁹ ve Abdurrahim b. Huseyn Zeynuddin el-İrâkî'nin *ed-Dürerü's-Seniyye fi Sîreti Hayri'l-Beriyye* isimli eserine düştüğü notta Trabzon'da doğduğunu net bir şekilde ifade etmektedir.¹⁰ Bazı kaynaklar buna işaret ederken¹¹ bazı kaynaklar doğum yeri hakkında bilgi vermemektedir.

Doğum tarihi hakkında farklı bilgiler nakledilmektedir. 1689 veya 1702 yılında doğduğu nakledilen Trabzonî'nin doğum tarihi hakkında Murat Sula, Bursalı Mehmed Tâhir'in Trabzonî'nin ölüm tarihini yanlışlıkla 1712 olarak verdiği, Trabzonî'nin yazdığı eserlerin tarihine baktığımızda bunun imkânsız olduğunu ve bu tarihin ancak doğum tarihi olabileceğini söylemektedir.¹² Trabzonî'nin çalışmamıza konu olan eserini hicri 1190¹³ tarihinde kaleme aldığını düşünürsek, Sula'nın görüşünün isabetli olduğunu söyleyebiliriz. Zira bu tarih miladi 1777 yılına tekabül etmektedir. Bununla birlikte müellifin 1688 veya 1689 yılında doğmuş olma ihtimalinin daha yüksek olduğu da söylenmektedir.¹⁴

Ailesi hakkında fazla bilgi bulunmasa da babası Mahmud Bey, annesi Emine Hanım, dedesinin ise Salih Efendi olduğu bilinmektedir.¹⁵ İlk eğitimine Trabzon'da başlamıştır. Anne babasının yardımıyla önce kısa sureleri ezberlemiş daha sonra da hafızlığını ikmal etmiştir. Gençlik çağına gelince İstanbul Süleymaniye Medresesi'ne kaydolmuştur. Orada ilim tahsil ettikten sonra ilmini geliştirmek için dönemin önemli ilim merkezlerine seyahatlere başlamış ve uzun yıllar buralarda kalmıştır. 1711

⁸ Trabzonî, *İthâfatu's-seniyye fi'l-ehâdisi'l-kudsiyye* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1041), 195a.

⁹ Trabzonî, *ed-Dürerü's-semîne fi fedâilil-âyât ve's-süveri'l-azîme* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1041), 218b.

¹⁰ Murat Sula, "Muhammed B. Mahmûd B. Salih B. Hasan et-Trabzûnî el-Medenî ve Ruseyyiletun fi Beyân Al-'Alfâzı'l-Letî Yestevî Fiha'l-Mufredu ve'l Musennâ ve'l-Cem'u ve'l Muzekkeru ve'l-Muennes İsimli Risalesi", *DEÜFD* 32 (2010), 80-81; Trabzonî, *ed-Dureru's-Seniyye fi sîreti hayri'l-beriyye* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, no. 1071), 37a.

¹¹ Ömer Akbulut, *Trabzon Meşhurları Bibliyografyası* (Ankara: Türkiye Ticaret Odası Matbaası, 1970), 70; Mahmûd es-Seyyid ed-Dugaym, "Mehmed et-Trabzonî el-Medenî", el-Mevki'ü'r-Resmiyyü li'd-Doktor Mahmûd es-Seyyid ed-Dugaym, Erişim 21 Şubat 2021.

¹² Sula, "Ruseyyiletun", 81.

¹³ Trabzonî, *Ucâletu'z-zâd fi şerh-i Zuhri'l-me'âd fi mu'ârazati Bânet Su'âd* (Süleymaniye ktp., Süleymaniye Bölümü, no. 1050), 256a.

¹⁴ Ali Benli, "Muhammed el-Medenî et-Trabzûnî ve Risâle fi Beyâni'l-Ezdâd'ı", *Eskiye* 31 (2015): 169; Ali Bulut, "Muhammed el-Medenî et-Trabzonî ve Risâle Fi Beyâni Mâ Yüzekker ve Yüennes Vemâ Yetbeuhû Mine'l-Fevâidi'l-Mühimme Adlı Eseri", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2020): 362.

¹⁵ Benli, "Trabzonî", 41/304-305.

tarihinde Şam'a gitmiş Emevi Camii'ni ziyaret etmiş, Hüsreviye Medresesi'nde ulemadan ders almıştır. Sonra bir müddet Han Subul ve Ma'arretü'n-Nu'man'da konaklamış, Tekkiye beldesinde kalmıştır. Buradan ayrılarak Han Şeyhun beldesine geçmiş, daha sonra Hama ve Humus'a uğramıştır. Halid b. Velîd Camii'ni ziyaret etmiş, sonra Şam'a gitmek için yola çıkmış, Süleymaniye tekkesinde konaklamış, Emevi Camii'ni ziyaret etmiştir. Şam'da on seneden fazla kaldıktan sonra Kudüs ve el-Halil'e geçmiş, orada da bir müddet kaldıktan sonra, Gazze'den geçerek Mısır'a ulaşmıştır. 1741 tarihine kadar Mısır'da kalmıştır. Daha sonra Mekke ve Medine'ye geçmiştir. Oradan da İstanbul'a geri dönmüş Süleymaniye Medresesi'nde hocalık ve kütüphane müdürlüğü yapmıştır. Birçok eser kaleme aldığı bilinmektedir.¹⁶ Dugaym, Trabzonî'nin ilmi hayatını; okuma yazma dönemi, Arapçada ve İslâmî ilimlerde uzmanlaşma dönemi, müstensihlik dönemi, istinsâh edilen eserleri mukâbele dönemi, seçme eserleri yazma ve âlimlerin eserlerini ihtisar etme, hâşiye ve şerhler yazma, müstakil eserler yazma ve tahkik dönemi olmak üzere sekiz merhaleye ayırmıştır.¹⁷

Mehmed et-Trabzonî Efendi Medine'de bulunduğu dönemde; Muhammed b. Tayyib el-Fâsî'den (öl. 1187/1773) Buhârî (öl. 256/870) ve Müslim'in (öl. 261/875) *Sahîh*'lerini, Tirmizî'nin (öl. 279/892) *eş-Şemâilî*'ni, Zeynüddin el-İrâkî'nin (öl. 806/1404) *el-Elfiyye*'si ve Fîrûzâbâdî'nin (öl. 817/1415) *el-Kâmûsu'l-muhîl*'ini; Muhammed b. Hasan b. Himmât'tan (öl.1175/1761) *el-Muvatta*, *Kütüb-ü Sitte*, Dârimî'nin (öl. 255/869) *es-Sünen*'i ve *Delâilü'l-Hayrât*'ını okumuş; Mescid-i Harâm müderrislerinden Yahyâ b. Sâlih'ten (öl. ?/?) hadis ve fıkıh tadrîsi için genel icâzet almıştır.¹⁸ Ayrıca Trabzonî'nin icâzetnamelerini inceleyen bir araştırmada bunlara ek olarak İbn 'Akîl'in (ö. 769/1367) *Tavdîhu'n-nahv*'ı ile 'İsâmuddîn İbrahim b. Muhammed b. 'Arabsâh el-İsferayînî'nin (ö. 945/1539) *Şerhu'l-isti'âre* kitabından dirâyet yoluyla icâzet aldığı tespit edilmiştir.¹⁹ Trabzonî *Zuhru'l-me'âd* şerhinde yukarıda zikredilen eserlerden Tirmizî'nin *eş-Şemâilî*, Zeynüddin *el-İrâkî*'nin *el-Elfiyye*'si ve Fîrûzâbâdî'nin *el-Kâmûsu'l-Muhîti*'ni özellikle minhuvat kayıtlarında çok kullanmıştır. Bu durum müellifin arka planını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

¹⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 3/936; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/345; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), 7/89; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 3/704; Benli, "Trabzonî", 41/304-305.

¹⁷ Dugaym, "Trabzonî".

¹⁸ Benli, "Trabzonî", 41/304-305.

¹⁹ Sula, "Muhammed B. Mahmûd B. Salih B. Hasan Et-Trabzûnî el-Medenî ve Ruseyyiletun fî Beyân Al-'Alfâzi'l-Letî Yestevî Fiha'l-Mufredu ve'l Musennâ ve'l Cem'u ve'l Muzekkeru ve'l Muennes İsimli Risalesi", 82.

Kaynaklarda Trabzonî'nin 1786 yılında İstanbul'da vefat ettiği ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildiği söylenmektedir.²⁰ Müellifin son eserini²¹ hicri 1195/1786 yılında yazdığı düşünülürse, bu tarihin makul olduğu söylenebilir.²²

1.1. Tasavvufî Şahsiyeti

Müellifin eserlerinden ve hakkında yapılan çalışmalardan sûfi meşrep, ehlisünnet bir zât olduğu izlenimi çıkarılmaktadır. Onun, eserlerine başlarken kendisinden *şeyh, fakir, âciz, günahkâr* diye bahsetmesi tevazu ve alçak gönüllü oluşunu göstermektedir. Birçok eserinin ferağ kaydında "Cenab-ı Allah ona ledünnî ilmi versin."²³ gibi kayıtların olması da bâtinî ilimlere inanan, onları elde etmek için uğraşan bir kişi görüntüsü vermektedir. Mehmed Tâhir onun Kâdirî şeyhi olduğunu söylemektedir.²⁴ Ayrıca mezhep taassubunun olmayışı ders aldığı hocalarından, seyahat esnasında kaldığı yerlerden anlaşılmaktadır. Zaten ilk eğitimini ailesinden alması, İstanbul'a gelmesi ve orada eğitim gördükten sonra çeşitli yerlere seyahati ufkunun genişlemesine vesile olmuştur. Fakat iş dini konulara gelince kendisinin sabitelerinin olduğu, heva ve heveslerine göre fetva veren insanları da sert bir dille yardığı görülmektedir.

Trabzonî, bir şeyh olarak kenara çekilmemiş, zamanın olaylarına bilfiil müdahale etmiştir. Mesela sigara konusunda fetva veren bir âlimi uyarılmış, hakkında kesin nas olmayan bir konuda fetva vermesini kınamıştır. Bununla birlikte sultan tarafından yasaklandığını belirtip otoriteye boyun eğilmesini tavsiye etmiştir. Böylece toplumda birlik vurgusu yaparak halkın devlete bağlanmasına çalışmıştır.

Risalelerinde ölmüş kişilere fatiha okuma, enbiyanın ve evliyanın ruhlarının öldükten sonra da tasarruflarının devam etmesi, tevessül, şefaât, müslümanın tekfir edilmesi gibi konuları incelemiş, bu uygulamaları şirk sayanların iddialarının temelsiz olduğunu ispatlamaya çalışmıştır.²⁵

²⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 3/936.

²¹ Bu eser Sümeyye Çayır tarafından tahkik edilmiştir. bk. Sümeyye Çayır, *Mehmed el-Medenî et-Trabzonî'nin el-Câmîu'l-A'zam fî Esmâi Nebîyyîne'l-Mu'azzam Adli Eserinin İnceleme Ve Tahkiki* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmed Vakfı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 19.

²² Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 3/936; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hedîyyetü'l-ârifin*, 2/345; Dugaym, "Trabzonî"; Benli, "Trabzonî," 41/304-305.

²³ Trabzonî, *Ucâletu'z-zâd*, 256a; Trabzonî, *Risâle fî beyâni'l-Ezdâd* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1041), 103a.

²⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/156.

²⁵ Eyüp Öztürk, "Mehmed Medenî et-Trabzonî ve Tekfirci Söyleme Karşı İtirazları", 1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu (t.s): 461.

1.2. Eserleri

Müellif İslamî ilimlerin birçok dalında kitap yazmıştır. Eserleri genelde kendi el yazısıyla talik şeklinde ve Arapçadır. 226 kitabını Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağışlamıştır.²⁶ Anlaşılması kolay olsun diye eserler başlıklar halinde ilim dallarına göre tasnif edilmiştir. Yaptığı çalışmalar şu şekilde tasnif edilebilir:

1.2.1. Arap Dili ve Edebiyatı

Trabzonî'nin Arap diline dair eserleri çoğunlukla gramer, edebiyat ve dil bilimi alanlarında yoğunlaşmaktadır. Söz konusu eserlerin çoğu risaleler şeklinde Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye Bölümü, 1041 nolu mecmuada toplanmıştır.

Risâle fî beyâni mâ vaka'a mine'l-evhâm fî Sihâhi'l-Cevheri,²⁷ *Risâle fî beyâni'l-Ezdâd*,²⁸ *'Ucâletu'z-Zâd fî Şerhi Zuhri'l-me'âd fî mu'ârazati Bânet Su'âd*,²⁹ *Ruseyyile fî Beyâni'l-Elfâz elletî Yestevî fîhe'l-Müfred ve'l-Müsennâ ve'l-Cem' ve'l-Müzekker ve'l-Mü'ennes*,³⁰ *Risâletun fî Beyâni'l-Musellesât*,³¹ *Risâle fî Musellesâti'l-'Ayn mine'l-İsm ve'l-Fi'l*,³² *Ruseyyiletun fî Musellesâti'l-Lâm*.³³

²⁶ Benli, "Trabzonî", 41/304-305.

²⁷ Trabzonî, *Risâle fî beyâni mâ vaka'a mine'l-evhâm fî Sihâhi'l-Cevheri*, (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Bölümü, no. 1041), 83bb; bk. Bağdatlı, *Hediyyetu'l- 'Ârifin*, 2/345; Tahir, *Osmanlı müellifleri*, 1/156; Zirikli, *A'lâm*, 7/89; Benli, "Trabzonî, Mehmed", 41/304-305; Aydın, *Semîne*, 25; Sula "Ruseyyiletun", 85.

²⁸ Trabzonî, *Risâle fî beyâni'l-Ezdâd* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1041), 103a; Ali Benli, "Muhammed el-Medenî et-Trabzonî ve *Risâle fî Beyâni'l-Ezdâd*'ı", *Eski Yeni Dergisi* 31/Güz (2015): 151.

²⁹ Trabzonî, *'Ucâletu'z-Zâd fî Şerhi Zuhri'l-me'âd fî mu'ârazati Bânet Su'âd* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1050), 80a; Trabzonî, Süleymaniye ktp., Esad Efendi Koleksiyonu, no. 2786), 2a.

³⁰ Trabzonî, *Ruseyyile fî Beyâni'l-Elfâz elletî Yestevî fîhe'l-Müfred ve'l-Müsennâ ve'l-Cem' ve'l-Müzekker ve'l-Mü'ennes* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1041), 113a.

³¹ Trabzonî, *Risâletun fî Beyâni'l-Musellesât* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1041), 103b; Nihal Değer, *Muhammed Medenî'nin Musellesât Risâlesinin Tahkiki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 90.

³² Trabzonî, *Risâle fî Musellesâti'l-'Ayn mine'l-İsm ve'l-Fi'l* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1041), 108b.

³³ Trabzonî, *Ruseyyiletun fî Musellesâti'l-Lâm* (Süleymaniye Ktp. Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1041), 111a.

1.2.2. Kur'ân ilimleri

ed-Dureru's-Semîne fi Fedâili'l-Âyât ve's-Suveri'l-'Azîme,³⁴ Câlîbu'l-Ferec ve Sâlibu'l-Harac,³⁵ et-Tertîb ve't-Teshîl.³⁶

1.2.3. Hadis İlimleri

el-İthâfâtü's-seniyye fi'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye,³⁷ el-Câmiu'l-A'zam fi esmâi Nebiyyine'l-mu'azzam,³⁸ Hâşiye 'alâ Nuzheti'n-Nazar fi tavnîhî Nuhbeti'l-Fiker.³⁹

1.2.4. Fıkıh İlimleri

Suâlu Ehl-i Kars,⁴⁰ *Hâdi'l-'Umy ilâ Câddeti't-Tarîk*⁴¹ *Risâle fi Savmi'l-Âşurâ*,⁴² *Tuhfetu'l-İhvan fi'l-harâm ve'l-helâl mine'l-hayevân*,⁴³ *Sârimu'l-vâridât*,⁴⁴ *Tathîru'l-eşyâ*,⁴⁵ *Risâle fi hakki'l- istincâ*,⁴⁶ *Keşfu mu'dilâti's-suâleyn*⁴⁷

³⁴ Trabzonî, *ed-Dureru's-semîne fi fedâili'l-âyât ve's-suveri'l-azîme* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye koleksiyonu, no. 1041), 218a; Trabzonî, (Fatih Koleksiyonu, 754), 6a; Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/156; Kehhâle, *Mu'cemu'l- Muellifîn*, 3/732; Bağdatlı, *Hediiyetu'l- Ârifin*, 345.

³⁵ Trabzonî, *Câlîbu'l-Ferec ve Sâlibu'l-Harac* (Süleymaniye ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1041), 114b.

³⁶ Trabzonî, *Tertîbu Evâil-i Ayâti'l-Kura* (Süleymaniye ktp. Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, no. 389), 2a.

³⁷ Trabzonî, *el-İthâfâtü's-Seniyye Fi'l- Ahâdîsi'l-Kudsiyye*, (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1041), 1b; Bağdatlı İsmail Paşa, *İdâhu'l- Mektûn fi'z- zeyli 'alâ Keşfi'z- Zunûn 'an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, (Beirut: Dâru İhyai't-Turâsu'l-'Arabiyye, t.y.), 1/13.

³⁸ Trabzonî, *el-Câmiu'l-A'zam fi esmâi Nebiyyine'l-Mu'azzam* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1032), 9b; Sümeyye Çayır, *Mehmed el-Medenî et-Trabzonî'nin el-Câmiu'l-A'zam fi Esmâi Nebiyyine'l-Mu'azzam Adlı Eserinin İnceleme ve Tahkiki* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 23.

³⁹ Bağdatlı, *Hediiyetu'l- Ârifin*, 2/345; Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/156.

⁴⁰ Trabzonî, *Suâlu Ehl-i Kars*, (Süleymaniye ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no: 001041), 78b.

⁴¹ Trabzonî, *Hâdi'l-'Umy ilâ Câddeti't-tarîk* (Süleymaniye ktp., Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu, no. 1917), 1b; Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1041, 177a.

⁴² Trabzonî, *Risâle fi Savmi'l-Âşurâ* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1041), 73b.; Osmanlı Müellifleri, 1/156.

⁴³ Mehdi Cengiz tarafından "Trabzonî Mehmed'in Zooloji Sözlüğü" adında 20 Mayıs 2022 tarihinde tebliğ olarak sunulmuş olan söz konusu eser henüz yayınlanmamıştır.

⁴⁴ Trabzonî, *Sârimu'l-vâridât* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1041), 196b.

⁴⁵ Trabzonî, *Tathîru'l-eşyâ* (Süleymaniye Ktp., Fatih Koleksiyonu, no. 754), 76b.

⁴⁶ Trabzonî, *Risâle fi hakki'l-istincâ* (Süleymaniye Ktp., Fatih Koleksiyonu, no. 754), 74b.

⁴⁷ Bağdatlı, *Hediiyetu'l- Ârifin*, 2/345; Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/156.

1.2.5. Siyer

Şerhu esmâi Ehli Bedr,⁴⁸ *Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid fî târihi Beyti'l-harâm*.⁴⁹

1.2.6. Akaid ve Kelâm

el-Maksadu'l- esmâ fî şerh-i esmâi'l- husnâ,⁵⁰ *el-Câmi'u'l-aksâ fî Esmâi'l-Husna*,⁵¹ *es-Sârimu'l-meslûl*⁵² *Risale fi 'ademi tekfîri'l-mu'min*,⁵³ *Risâle fi redd men kâle ihdâu'l- Fâtîha li ruh-i Falan fakad eşrake*,⁵⁴ *Temyîzu'l-fâdil 'ani'l-mefdûl*,⁵⁵ *Tarîku'l-ihtisâb ve'n-nasîha*.⁵⁶

1.2.7. Tasavvuf

Şerhu nefehâtî'l-kurab ve'l-ittisâl.⁵⁷

1.2.8. Diğer Konulardaki Eserleri

Levâmihu's-Sebûhî fî Şerhi fasli'n-Nûhî,⁵⁸ *Risale fi kıssati Hârût ve Mârût*,⁵⁹ *ed-Durru'l-munazzam fî şerhi Hizbi'l-a'zam*⁶⁰

2. Trabzonî'nin 'Ucâletu'z-Zâd fî Şerh-i Zuhri'l-Me'âd Adlı Eseri

Trabzonî eserin mukaddimesinde kitabın ismini, 'Ucâletu'z-zâd fî şerh-i Zuhru'l-me'âd fî mu'ârazati Bânet Su'âd olarak belirtmektedir. İlgili ibare şöyledir:

⁴⁸ Trabzonî, *Şerhu Esmâ i Ehli Bedr* (Süleymaniye Ktp, Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1032), 63b-170b; Süleymaniye Ktp., Atif Efendi Koleksiyonu, no. 1768; Süleymaniye Ktp., Atif Efendi Koleksiyonu, no. 1731; Bağdatlı, *Hediyetü'l- Ârifin*, 345; Tahir, *Osmanlı müellifleri*, 1/156.

⁴⁹ Trabzonî, *Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid fî târihi Beyti'l-harâm* (Süleymaniye ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1050), 1b-78a; bk. ed-Dugaym, Trabzonî; Sula, "Ruseyyiletun", 92; Aydın, "Semîne", 24.

⁵⁰ Trabzonî, *el-Maksadu'l-esmâ fî şerh-i esmâi'l- husnâ* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1032), 1b.

⁵¹ Trabzonî, *el-Câmi'u'l-Aksâ fî Esmâi'l-Husna* ((Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1032), 8a.

⁵² Trabzonî, *es-Sârimu'l-meslûl li 'Unuk-men tesaddâ bi-cehlihî kassa ahkâmî'r-Resûl* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyon, no. 1041), 173b.

⁵³ Trabzonî, *Risale fi 'Ademi Tekfîri'l-Mu'min* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1041), 167b.

⁵⁴ Trabzonî, *Risâle fi redd men kâle ihdâu'l-Fâtîha li ruh-i falan fakad eşrake* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1041), 195a.

⁵⁵ Trabzonî, *Temyîzu'l-fâdil 'ani'l-mefdûl* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1032), bk. Sula, "Ruseyyiletun", 92; Değer, *Musellesât*, 45; Çayır, *el-Câmiu'l-A'zâm*, 20.

⁵⁶ Trabzonî, *Tarîku'l-ihtisâb ve'n-nasîha* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1041), 170a.

⁵⁷ Trabzonî, *Şerhu nefehâtî'l-kurab ve'l-ittisâl* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1041), 206b.

⁵⁸ Bağdatlı, *Hediyetu'l-'Arifin*, 2/345; Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/156.

⁵⁹ Aydın, *Semîne*, 23.

⁶⁰ Trabzonî, *ed-Durru'l-Munazzam fî Şerhi Hizbi'l-a'zam* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Koleksiyonu, no. 813), 495a.

سَمَّيْتُهُ "عُجَالَةَ الزَاد فِي شَرْحِ ذَخْرِ الْمَعَاد فِي مَعَارِضَةِ بَانَتْ سَعَاد"⁶¹

Mukaddimeden eserin eş-Şeyh Muhammed el-Medenî'ye ait olduğu da anlaşılmaktadır. Söz konusu ibare şöyledir:

"فها أنا الفقير الشيخ محمد المدني"⁶²

"İşte ben Medineli fakir Şeyh Muhammed"

Ferağ kaydından eserin 15 Şevval 1190 (27 Kasım 1776) Salı günü ikinci namazından sonra bitirildiği anlaşılmaktadır. ilgili ibare şöyledir:

"أتاه في الخامس عشر من شوال سنة تسعين ومائة وألف يوم الثلاثاء بعد العصر مصلياً على النبي المختار"⁶³

Trabzonî eserin telif nedeni olarak, İbn Da'seyn'in *İ'dâdu'z-zâd bi şerhi Zuhru'l-me'âd fi mu'arazati Bânet Su'âd* adlı eserini çok uzun bulduğunu bu nedenle muhtasar bir şerhe başladığını ifade etmektedir. Söz konusu ibare aşağıda verilmiştir.

"اكتفه في غاية الإطناب، فها أنا الفقير الشيخ محمد المدني أردت أن أختصره"⁶⁴

2.1. Eserin Nüshaları

Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde Süleymaniye Koleksiyonu ve Esad Efendi Koleksiyonu olmak üzere iki nüshasına rastlanmıştır.

a) Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye Koleksiyonu, no. 1050

Talik hattıyla yazılan ve 179 varaktan oluşan eserin satır sayısı 25'tir. Zahire kısmında eserin adı "*Ucâletü'z-zâd fi Şerh-i Zuhri'l-me'âd fi Mu'arazati Bânet Su'âd*" şeklinde geçmektedir. Metin içerisinde "صح", hamîşte "منه" ifadesiyle biten notlar bulunmaktadır. Nüsha birkaç yer dışında okunaklıdır. Zaman zaman tekrarlar görülmüştür.⁶⁵

⁶¹ Trabzonî, *Ucâletü'z-zâd*, 80a.

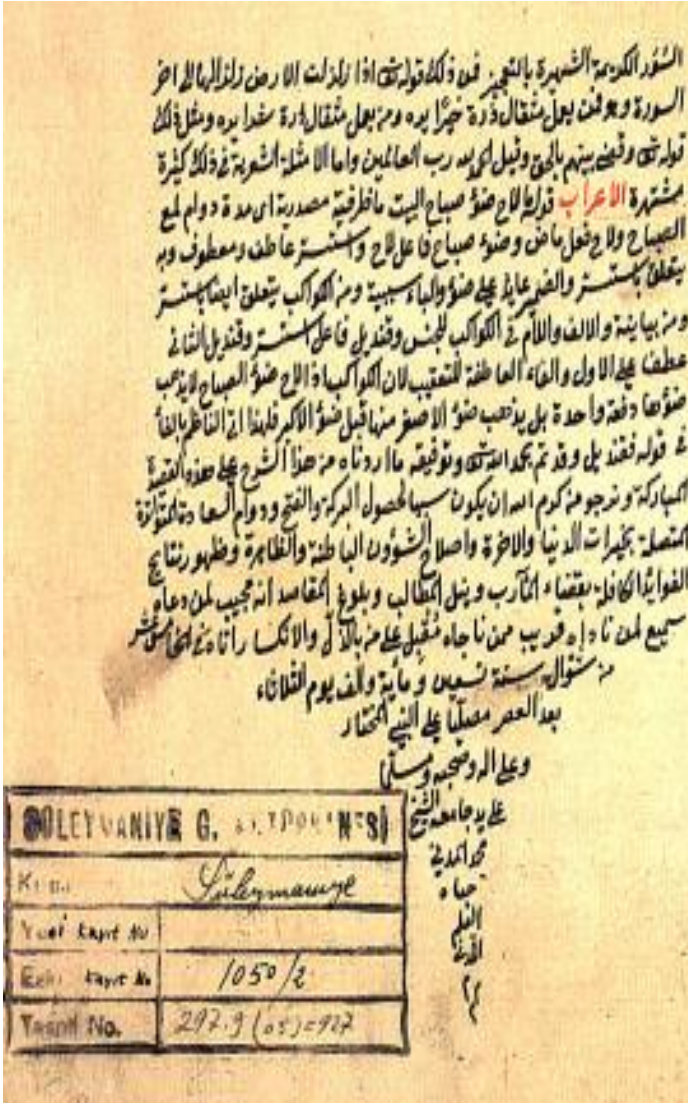
⁶² Trabzonî, *Ucâletü'z-zâd*, 80a.

⁶³ Trabzonî, *Ucâletü'z-zâd*, 256a.

⁶⁴ Trabzonî, *Ucâletü'z-zâd*, 80a.

⁶⁵ Trabzonî, *Ucâletü'z-zâd*, 123b.

الذي خضع نسا حيا على اسم علي سلم بجوم الرسالة وادعى براجينه
 ذواباته انظارة لمرهتدين سبيل البرلالة وفضلته على جميع كقول والانباء
 ثم من صميم قرشيس المصطفى من العرب الاصفياء وايدوه بالهجرات التي
 بها ووطد بيعة وعالم الكمل الحقيقية حتى علا منا زجا احمد محمد
 من على بيرو والعارف واستظل من شجوات المحقق بالعلوم بظلمها الوآرت
 لطف بانامل وقد فركه منطوقها من بايع انارها واعترف بانك ذكابه
 معاني منومها من تابع انها رها فاون في ذلك الحركه وفصل انطاب ونقد
 بزوب السؤل لرد لحيوات والمشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له في ملكه لا يورث
 فيكون له تدبير ولا نظير والاما في الحلاطه ولا معطى ولا منع والاراقع لمد حقيقيين
 قضى لمن رفع **واما بعد** فان لما كان مدح النبي صلى الله عليه وسلم من افضل القرب
 شرت امعاده الزكية في الاطوار وسارت في سائر الانبياء من الملك العادل
 وقد كتبه الله سبحانه في حكيم بقوله عز وجل وانك لعلى خلق عظيم قدوة
 بر من الفضلاء بما اجراه الله سبحانه من النثر العجيب والنظم المظرب
 من عمل فكره العباد في مدحه وبما ز بالخط الاوفر من ذلك فالج قدوة في
 العالمة الملقب المشيع النمام القامة القوي من دانت اصوله بلا فقه وجنود
 في من قصص الكلام سقواح الضياع ابو عبد الله محمد بن سعد النبوي كذا
 نشأ في مدحه صلى الله عليه وسلم فضايد تهر الأباء نظريا وتفكر الكمالين
 نادها والذي المشتهر له من ذلك ثلاث قصائد كل قصيدة منها ضامته له ما
 من بلوغ القاصد فالواها بالذکر القصيدة المشهورة بالبرودة التي هي المشتمك
 خيرة على الرجاء والشدة فان سلك في نظرها مسلكا ابرع فيه غاية الابحاح
 سبب نظرها ووقوعها في اعيان الاطبا فغوت لوقته ببركة انشائها ورأى من
 قد الشفاء عجبا وقد اعنته بشرحها جمع كثير من العلماء والفضلاء والفقهاء
 بها وايضا معانيها جمع عظيم من الفناء والسقاء وتليها في الذكر القصيدة التي تحت
 الشهرة من الورق كما في الكرى وهي التي منها مقولات وقد شرحها ابو عبد
 الله عبد الله النبوي في قصيدة الشافق المرفوعة ثم شرحها شيخ مستخرج الاسلام
 في

b) Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, no. 2786

İstinsah tarihi 21 Cemâziyelâhir 1194 (25 Mayıs 1780), müstensihi ise Seyyid Ali b. Mustafa'dır. 25 satırdan oluşan eser 176 varaktır. Nüsha okunaklıdır.

Süleymaniye Kütphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu no. 2786, 175b.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله الذي خلق نبينا محمدا صلى الله عليه وسلم بهوم الرسالة . ووضح بهر بصيرة الباهرة وآياته
المتظاهرة للمهتدين سبيل الدلالة . وفنشد على جميع الرسل والأنبياء . واتسعت من مصمم
قرئش المصطفين من العرب الأصفياء . وايدم بالمجرات الساطعة النوارها . ورتل
بعثته وعلمه المنة الحنفية حتى علا منارها . احمد من تسبيل سبيل سبيل المعارف . او
من شجرات التحقيق بالعلوم بظلمة الأرف . واقطف بالامل ذوقه فوكله منظرها من يانع
أثمارها . واغترف بالكف ذكائه لزالها في مظهرها من غايح كمنارها . فاقوى بذلك الخلق . وفسل
للخطاب . وتصدق عند ورود السؤال رد الجواب . واستبين في الآيات الله وحده . ولا
في ملكه ولا وزيره . وه معين له في تدبيره ولا ظهيره . ولا مانع لما اعطى . ولا معطل لما
لمن خفض ولا خافض لمن رفع . **اما بعد** فانه لما كان صلح النبي صلى الله عليه وسلم من فضل القرية
وانشئت اعداها كية في الاقطار وسارت في سائر الافاق مس الفلك الدوار ولم
وقد انشأ الله تعالى في محكم كتابه الكريم بقوله عز وجل وانك لعلى خلق عظيم فمدح كل خير
من الفضلاء بما اجره الله تعالى على اسان من النثر المحج والنظم المصنوع وكان من عمل فكر
الصادق في مدحه وناز بالخط الاوفى من ذلك فالج قدحه السطح الايام العجوة التي
المصنوع الرهام الفزامة المؤذع من دانت لهولة بلاغته وجنود قريحته من فصيح الكلام
شوايح الضيائح ابو عبد الله محمد بن سعيد ابو حنيفة الدلاص فاند انش في هودج صلى الله
عليه وسلم قصائد تهنئ الأرباب وطربا وتعطر المجالس بانثاها والذم التي اشتهر به من
ذلك ثلاث قصائد كل قصيدة منها صامنة له بما يأمله من بلوغ المقاصد واواها
بالذكر القصيدة المشهورة بالبردة التي هي المتمسك بها ذخيرة على الرضا والشفقة
فاند سلك في نظمه اسلكا ابداع فيه غاية الابداع وكان سبب نظمه او قبحه في الج
اغيا الاطباء فعوى لوقته ببركة انثاها ورأى من سرعة الشفاء عجبا وقد اعنتني
بشرحه باجمع كثير من العلماء والفضلاء وبالغ في جعل الفاظها وايضا معانيها باجم غصير

وتمام الشهور والنظام ولا بد ان يحسن فيه غاية الاحسان فانها غير ميسرة في الاسباح
 ويستطيع في معرفة الاذواق والاذهان ودرجاتها حفظ من دون سائر المقالات
 في غالب الاحوال وغاية الغايات في ذلك مقال في الكتاب العزيز في خلاص السور
 الكريمة الشهيرة بالتعريف فمن ذلك قوله تعالى اذا زلزلت الارض زلزالها الاثر السوية
 وهو من جعل مثقال ذرة خيرا يره ومن جعل مثقال ذرة شرا يره ومثل ذلك
 قوله تعالى وقطع بينهم بالبحر وقيل الخرشنة ريبا لعالمين واعا الا مثقلة الشريعة في ذلك
 كقصة مشهورة **الاعراب** قوله ما لا ح من صياح البيت ما ظفرتيه مصدرة في مرة دوام
 لم يصباح ولا ح فعل ما من ومن صياح ما لا ح واستر ما ظفرتيه ومعلومه وسبب مطلق
 بالستر والظهير غائر على صوره واباء سببية ومن الكواكب يتعلق فيها بالستر وهو من ياتي
 والالف والهم في الكواكب الخمسة وقيل ناسل استر وقيل الثاني مطلق على القول
 والغاء العاطفة للتحقيق لان الكواكب الا ح من صياح لا يذهب منوها دونه ولا ح
 بل يذهب منوها الا من منها قبل منوها الا كبر فلهذا اتي الستر بالفاء في قوله فتقفل بل
 قد تم بحراة تها وتوفيقه ما اردناه من هذا السطر على هذه القصدية المباركة
 وخرج من كرم الله ان يكون سببا لحصول البركة والفتح دوام السعادة والهناء والبركة
 المتصلة بجزات الدنيا والافرة واصلاح الشؤون والنجاة والظاهرة وظهور نتائج
 القواثر الكافلة بقضاء الخائب ونبذ المطالب وتبليغ المقاصد له بحسب ما في ذلك
 سمع لمن ناده قريب ممن نجاه ثقيل من بالذل والالسا والتهان في الخامس عشر
 من ثوال سنة تسعين ومائة والقب يوم الثلاثاء بعد العصر كصليا على النبي
 المختار وعلى اله وصحبه وسلم على يد صاحب السيرة محمد بن عبد الله بن محمد بن عبد الله بن محمد
 قدوم محمد بن شرح قصيدة زفر المعاد على يوسف العباد
 السيد محمد بن السيد قسطنطين عفر الله له ولا لغيره
 واحسن اليه في اول يوم في القبر
 الحادي والعشرين في حمار
 او في سنة الف وسبعمائة
 مائة والسنة
 م م م

2.2. Eserin Kaynakları

Müellif eserini oluştururken farklı disiplinlerden birçok kaynaktan yararlanmışır. Ayrıca daha önce belirtildiği üzere Trabzonî'nin 'Ucâletu'z-zâd adlı eseri İbn Da'seyn'in *İ'dâdu'z-zâd* ismini verdiği eserinin muhtasarıdır. Dolayısıyla burada kaynaklar olarak ele alınanlar aslında çoğunlukla İbn Da'seyn'in kaynaklarıdır. Fakat minhuvat kayıtlarında Trabzonî'nin bizzat kullandığı eserler de vardır. Bu bölümde sadece müellife ait olan minhuvat kaynaklarındaki eserler ele alınmıştır.

2.2.1. Minhuvat Kaynakları

Trabzonî minhuvat kayıtlarında genelde lügat kitaplarını kullanılarak metne dair açıklamalar getirmiştir. Ayrıca tefsir, fıkıh, hadis, akaid, siyer, lugat, edebiyat biyografi, astronomi türünde eserlerden de faydalandığı görülmüştür.

2.2.1.1. Lügat İلمي

el-Müfredât, bir yerde⁶⁶ *Muhtâru's-Sihâh*, ondan fazla yerde⁶⁷ *Tehzîbu'l-esmâ' ve'l-lugât*, iki yerde⁶⁸ *Lisânu'l-'Arab*, bir yerde⁶⁹ *Takvîmu'l-Buldân*, bir yerde⁷⁰ *Merâsidü'l-ittilâ' 'alâ esmâ' i'l-emkine ve'l-bikâ'*, üçten fazla yerde⁷¹ *el-Misbâhu'l-munîr*, üçten fazla yerde⁷² *Hayâtu'l-Hayevân*, üç yerde⁷³ *et-Ta'rîfât*, iki yerde⁷⁴ *el-Kâmûsü'l-muhît ve'l-kabesu'l-vasît el-câmi' limâ zehebe min lugati'l-'Arab şemâfît (el-Kâmûsu'l-muhît)*, ondan fazla yerde⁷⁵ *Evdahu'l-mesâlik ilâ ma'rifeti'l-buldân ve'l-memâlik*, bir yerde⁷⁶ *Nâmûsu'l-me'nûs*, ondan fazla yerde kullanılmıştır.⁷⁷

⁶⁶ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 144a.

⁶⁷ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 97a, 99b, 100b, 101b, 146a, 146b, 147b, 149b, 151b, 154b, 156b, 158b.

⁶⁸ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 183a, 183b.

⁶⁹ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 186b.

⁷⁰ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 201a.

⁷¹ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 98b, 99a, 105b, vd.

⁷² Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 160a, 160b, 176a, vd.

⁷³ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 100a, 105a, 118b.

⁷⁴ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 137b, 190a.

⁷⁵ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 101b, 113a, 175a, 183b, 185b, 191a, 191b, 199a, 203a, 209a, 245b. vd.

⁷⁶ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 201a.

⁷⁷ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 98b, 111a, 116b, 139b, 156b, 180b, 183a, 188b, 198b, 205b, 212b, vd.

2.2.1.2 Tefsir İlmi

*el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmizi' t-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl,*⁷⁸ *Mefâtihu'l-Gayb,*⁷⁹ *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl,*⁸⁰ *Tefsîru'l-Hâzin,*⁸¹ *el-İtkân,*⁸² *el-Muhezzeb fi mâ vaka'a fi'l-Kur'âni mine'mu'arreb.*⁸³

2.2.1.3. Fıkıh İlmi

*el-Vişâh fi fevâidi'n-nikâh.*⁸⁴

2.2.1.4. Hadis İlmi

*en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-eser,*⁸⁵ *Mişkâtu'l-Mesâbîh,*⁸⁶ *Fethu'l-bârî,*⁸⁷ *ed-Durru'n-nesîr fi telhîsi Nihâyeti İbni'l-Esîr,*⁸⁸ *Tahrîru'l-ensâb,*⁸⁹ *Mîrkâtu'l-mefâtîh şerhi Mişkâtu'l-mesâbîh.*⁹⁰

2.2.1.5. Akaid ve Kelam

*el-İ'tikâd ve'l-hidâye.*⁹¹

⁷⁸ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 185b.

⁷⁹ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 185b. Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144).

⁸⁰ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 140a. Neseфі, Ebu'l-Berekât Hâfızuddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseфі (ö. 710/1310).

⁸¹ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 185b. Hâzin, Ali b. Muhammed, Ebu'l-Hasen Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî (ö. 741/1341).

⁸² Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 138a. Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505).

⁸³ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 183b. es-Suyûtî.

⁸⁴ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 184b. es-Suyûtî.

⁸⁵ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 183b. İbnu'l-Esîr, Ebu's-Seâdât Mecduddîn el-Mübârek b. Esîruddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 606/1210).

⁸⁶ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 146b. Hatîb et-Tebrîzî, (ö. 741/1340).

⁸⁷ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 132a.

⁸⁸ Halit Özkan, "Suyûtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/202-204; Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 116a, 133a, 146b, 150b, 153a, 192a, 193a, 197a, 198a, 199a, 206b, vd.

⁸⁹ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 146a. es-Suyûtî.

⁹⁰ Özel, "Ali el-Kârî", 2/403-405; Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 109a.

⁹¹ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 138a.

2.2.1.6. Siyer

*el-Vefâ bi't-ta'rif-i hukûki'l-Mustafâ,*⁹² *el-Hedyu'n-nebevî,*⁹³ *Nûru'n-nibrâs 'alâ Sîreti İbn Seyyidî'n-nâs,*⁹⁴ *el-Mevâhibu'l-ledunniyye,*⁹⁵ *Subulu'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-'ibâd (es-Sîretu's-Şâmîyye),*⁹⁶ *el-'Ucâletu's-seniyye 'alâ Elfiyyeti's-sîreti'n-nebevîyye,*⁹⁷ *Şerhu'd-Dureri's-seniyye fî nazmi's-sîreti'n-nebevîyye,*⁹⁸ *Nesîmu'r-riyâz,*⁹⁹ *Şerh'u-Zürkânî 'alâ mevâhibi'l-ledunniyye (Şerhu'l-Mevâhib),*¹⁰⁰ *Hâşiye 'alâ kıssati'l-mi'râc.*¹⁰¹

2.2.1.7. Edebiyat

*el-Minehu'l-Mekkiyye fî şerhi'l-Hemziyye.*¹⁰²

2.2.1.8. Biyografi

*Tecrîdu esmâ 'i's-sahâbe,*¹⁰³ *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl,*¹⁰⁴ *Târîhu Medîneti Dîmaşk.*¹⁰⁵

2.2.1.9. Astronomi

*Heyetu's-seniyye fî'l-heyeti's-sünniyye.*¹⁰⁶

⁹² Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 109a. İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201).

⁹³ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 190b. İbni Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350).

⁹⁴ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 142a. Sibt İbnu'l-Acemî, Ebu'l-Vefâ Sıbtu İbni'l-Acemî Burhânuddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Halîl et-Trâblusî el-Halebî (ö. 841/1438).

⁹⁵ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 140b, 188b, 190b, 190b, 192b, 194a, 194b, 246b. Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî (ö. 923/1517).

⁹⁶ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 211b. Şâmî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî eş-Şâfiî (ö. 942/1536).

⁹⁷ M. Yaşar Kandemir, "Münâvî, Muhammed Abdürraûf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/571-573; Ali Hakan Çavuşoğlu, "üchûrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/274-276.

⁹⁸ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 211b. Uchûrî, Ebu'l-İrşâd Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Uchûrî el-Mısri (ö. 1066/1656).

⁹⁹ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 109a. Hafâcî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî (ö. 1069/1659).

¹⁰⁰ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 132b, 246b, 247a. Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî (ö. 1122/1710).

¹⁰¹ Ahmed Alâeddin Abdülhamîd Da'ber, "Derdîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/168-169; Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 131a, 136a.

¹⁰² Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 142b, 254a. İbn Hacer el-Heytemî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî (ö. 974/1567).

¹⁰³ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 140b, 215a. Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dîmaşki (ö. 748/1348).

¹⁰⁴ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 184b. İbn 'Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. 'Adî b. Abdillâh el-Curcânî (ö. 365/976).

¹⁰⁵ Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 184b. İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dîmaşki eş-Şâfiî (ö. 571/1176).

¹⁰⁶ Özkan, "Süyûtî", 38/202-204; Trabzonî, 'Ucâletu'z-zâd, 131a. es-Suyûtî.

3. Müellifin Şerh Yöntemi

Müellif şerhe başlamadan önce Hz. Peygamber üzerine yazılan kasidelerin önemini belirtmiş, Kur'ân'dan delil getirerek Allah'ın rızasını ve peygamberin sevgisini kazanmaya vesile olacağından söz etmiş ve bu alanda zirve sayılan Bûsîrî hakkında tanıtıcı bilgilere yer vermiştir. *Kasîdetü'l-Bürde, el-Kasîdetü'l-Hemziyye* hakkında kısa bilgiler verdikten sonra Zuhru'l-me'âd fi mu'ârazati Bânet Su'âd adlı esere değinmiştir. Eserin kendisinden önce şerh edildiğini, bu şerhi uzun ve bıktırıcı bulduğunu, bu nedenle mezkûr eseri özetleyeceğini belirtmiştir. Böylece bizim burada işleyeceğimiz metod aslında büyük ölçüde İbn Da'seyn'in şerh metodudur. Trabzonî ise esere metin içerisinde "أقول" lafzıyla ve metin dışında minhuvat kayıtlarıyla iki yolla müdahale ederek çalışmasını özgün hale getirmiştir.

Müellifimiz şiir beyitlerini yazarken kırmızı mürekkep kullanmış ve beyitleri sırasıyla el-luga, el-ma'nâ, fasıl, el-i'râb olmak üzere dört ana başlık altında tahlil etmiştir. el-Luga başlığı altında kelime ve anlam bilgisi vermiş, okuyucunun bilemeyeceğine inandığı kelimelerin anlamlarını, hangi kökten ve babdan geldiğini, kullandığı sözlüklerin adını belirtmiştir. el-i'râb başlığı altında, önce tek tek kelimelerin sonra cümlelerin irabını yapmış, fasıl başlığı altında, beyti belâgat yönüyle incelemiş, bazı belâgat terimlerini açıklamıştır. Ma'nâ başlığı altında beytin Arapça olarak açıklamasını yapmış, ayetlerden, şiirlerden ve mesellerden örnekler getirmiştir. Ayrıca sözü edilen dört başlığın yanısıra altmıştan fazla dört defa "واعلم" ¹⁰⁷ lafızlarıyla ilave açıklamalarda bulunmuştur. "فائدة" ¹⁰⁸

Genellikle kitap ismi vermeksizin fıkah, tefsir, hadis, kıraat, tarih, belâgat, edebiyat gibi farklı disiplinlerden bilim dallarına atıflar yapmış, okuyucuyu bıktırır endişesiyle konuyu kısa kesip, "الأصل" olarak rumuzladığı İbn Da'seyn'in *İ'dâduz'z-zâd* adlı eserine "مذكورة في الأصل تركتها خوف السامة" gibi lafızlarla müracaat edilmesini belirtmiştir.¹⁰⁹

Genelde açıklamaları "والله أعلم بالصواب" diyerek bitirmiş,¹¹⁰ bazı beyitlerden sonra, şaire hayranlığını "فله در هذا الناظم" sözleriyle dile getirmiştir.¹¹¹

Bu bölümde müellifin minhuvat kayıtlarında ve metin içerisinde kullandığı şerh yöntemi etraflıca incelenmiş, örneklere yer verilmiştir.

¹⁰⁷ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 84a, 90b, 106a, 111b, 115b, 119b, 120b, 121b, 124b, 125a, 127b, vd.

¹⁰⁸ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 96b, 154b, 175a, 255a.

¹⁰⁹ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 80b, 81b, 82a, 124b, 128a, 129b, 234b, vd.

¹¹⁰ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 85b, 108b, 166a, 180a, 181a, 183b, 186b, 190a, 201a, 215b.

¹¹¹ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 85b, 108b, 166a, 180a, 181a, 183b, 186b, 190a, 201a, 215b 123b, 220a.

3.1. Minhuvat Kayıtlarında Kullandığı Yöntem

Yazma eserlerde kullanılan "مِنْهُوَ" kelimesi ondan anlamına gelen "مِنْهُ" kelimesinin çoğuludur. Eserin kenarlarında bulunan ve müellif tarafından yazılıp sonunda "مِنْهُ" kaydı bulunan notları ifade eden bir çeşit kısaltmadır. Ayrıca eserin müellife aidiyetini güçlendiren unsurlardan biri olarak kabul edilir.¹¹²

Önceki sayfalarda da söylediğimiz gibi Trabzonî kendisinden önce yazılan İbn Da'seyn'in *İ'dâdu'z-zâd* adlı eserini ihtisar etmiştir. Dolayısıyla aslında metindeki kaynaklar İbn Da'seyn'nin de kaynaklarıdır. Fakat minhuvat kayıtları sadece Trabzonî'ye aittir. Söz konusu kayıtların müellife ait olması eserin özgün yönünü ifade etmektedir.

Trabzonî'nin *'Ucaletu'z-zâd* adlı bu eseri minhuvat kayıtları bakımından zengindir. Müellif, yaklaşık yüz doksan yerde minhuvat kaydıyla biten notlar düşmüş, lugat, tefsir, fıkıh, hadis, kelim, akaid, siyer, edebiyat ve astronomi ilmiyle alakalı bilgiler serdetmiştir. Şarih çok az da olsa arûzla bağlantılı konuları ele almış, bir yerde Abbas b. Abdulmuttalib'in (ö. 13/634 [?]) peygamberi övdüğü şiirinin bağlamında bahrine değinmiş, taktîni yapmıştır.¹¹³ Trabzonî'nin zaman zaman önemli görüp, üzerinde düşünülmesini tavsiye ettiği beş yerde "قَفُّ عَلَى" (Üzerinde dur, düşün) tabiriyle başlayan açıklamalarda bulunduğu da görülmüştür.¹¹⁴

Müellif söz konusu kayıtlarda genellikle sözlük bilgisi vermiş, manası kapalı olan, okuyucunun anlamakta zorlanabileceğini düşündüğü garip kelimeleri açıklamıştır.¹¹⁵ Aynı zamanda kelimeleri semantik ve etimolojik açıdan incelemiş metne zenginlik katarak hem anlaşılmasını sağlamış hem de metni tekdüze anlatımdan kurtarmıştır.¹¹⁶ Bu çerçevede *el-Kâmûsu'l-muhît*'in muhtasarı olan Ali el-Kâri'ye ait (ö. 1014/1605) *Nâmûsu'l-me'nûs*'a yüz defa, *Tâcu'l-luga'*'nın muhtasarı olan *Muhtâru's-sihâh*'a yetmiş defa ve Fîrûzâbâdî'nin *Kâmûsu'l-muhît* adlı eserine altmış defa başvurulması dikkate şayandır.

Trabzonî, minhuvat kayıtlarında yeri geldikçe bazı şahısları da tanıtmıştır. Örneğin İslam'dan önce yaşamış kimselerin son peygamberi müjdelemesiyle ilgili olan 34. beyit münasebetiyle Himyer Kralı Seyf b. Züyezen, Şık, Safîh¹¹⁷ ve 39. beyit

¹¹² Okan Kadir Yılmaz, *İsam Tahkikli Neşir Klavuzu* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 108.

¹¹³ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 97a.

¹¹⁴ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 96b, 152a, 175a, 182b, 192.

¹¹⁵ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 88b, 96b, 99b, 100a, 100b, 101a, 101b, 103a, 103b, 104b, 105a.

¹¹⁶ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 89a.

¹¹⁷ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 98b.

münasebetiyle peygamberin doğumu esnasındaki mucizelerin anlatıldığı bağlamda, Endülüslü muhaddis Bakî b. Mahled hakkında açıklamalarda bulunmuştur.¹¹⁸

Müellifin, minhuvat kayıtlarında bazen eserin asıl sahibi olan İbn Da'seyn'e eleştiriler yönelttiği de görülmektedir. Buna kasîdenin 61. beyti örnek verilebilir. Şöyle ki; Trabzonî'ye göre "نَالَ مَقَامَ الَّذِي مَا نَالَهُ أَحَدٌ" (Kimsenin ulaşamadığı makama çıkmıştır.) ibaresinde "مَا نَالَهُ أَحَدٌ" cümlesi sıla cümlesidir. İbn Da'seyn'e göre ise "مَقَامٌ" kelimesinin sıfatıdır. Trabzonî, ise bu görüşe itiraz ederek kolaycı bir tavır olduğunu beyan etmiştir.¹¹⁹

Müellifin zaman zaman yer verdiği bilgilerden bir kısmı da astronomiyle alakalıdır. Trabzonî, minhuvat kayıtlarında kasîdenin 57. beyti vesilesiyle "الأَنْوَاءُ" (Bir yıldızın batıdan batıp, onu takip eden yıldızın doğudan doğması) kelimesini açıklarken ayın yirmi sekiz durağının isimlerinden bahsetmiş, ayrıntılı bilgi elde etmek isteyenleri isim vermeksizin söz konusu ilim dalıyla ilgili kitaplara yönlendirmiştir.¹²⁰

Şarihin yeri geldikçe şiir beyitlerindeki nüsha farklılıklarına değindiği ve tercihte bulunduğu görülmüştür. Örnek olarak kasîdenin 133. beytinde¹²¹ geçen "الْبَهَائِيرُ" kelimesini İbn Da'seyn'in "الْبَهَائِيرُ" olarak tespit etmesini yanlış bulmuş, böyle bir kullanımın *el-Kâmûsu'l-muhîl*'e aykırı olduğunu belirtmiştir.¹²² Bûsîrî'nin divanında "الْبَهَائِيرُ" diye geçmesi¹²³ ve güncel bazı çalışmalarda¹²⁴ da aynı tercihin yapılması Trabzonî'yi haklı çıkarmaktadır.

3.2. Metin İçerisinde İzlediği Metodu

Trabzonî, daha önce de söylendiği gibi muhtasar bir çalışma yapmıştır. Genellikle ana metni aynen almış, kısaltmış, yaklaşık on yerde "أَقُولُ" lafzıyla metne müdahale etmiştir. İlgili yerler aşağıda zikredilmiştir.

Trabzonî, 34. beyit vesilesiyle Şık ve Satih,¹²⁵ 36. beyit vesilesiyle ganimet hakkında,¹²⁶ 64. beyitte peygamberin üstünlüğünün anlatıldığı bağlamda,¹²⁷ 66.

¹¹⁸ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 11a.

¹¹⁹ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 127b.

¹²⁰ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 146a.

¹²¹ *ولا مهور سوى الأزواج تُقْبَلُهَا / البيضُ البهائيرُ أو السَّمُرُ العَطَابِيلُ* / Kısa kılıçların veya uzun mızrakların aldığı canlardan başka mehir yoktur.

¹²² Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 217a.

¹²³ Muhammed Seyyid Kılânî, *Divânü'l-Bûsîrî*, s. 228.

¹²⁴ Mustafa Irmak, Bûsîrî'nin Zuhru'l-meâd fi Vezni Bânet Suâd Adlı Kasidesi ve Abdülbakî b. Ahmed'in Bu Esere Yaptığı Manzum Tercüme, s. 184.

¹²⁵ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 199b.

¹²⁶ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 109b.

¹²⁷ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 129a.

beyitte mi'râc,¹²⁸ 98. beyitte Peygamberimizin hissi mucizelerinin anlatıldığı kısımda,¹²⁹ 103. beyitte geçen "مِنْ" edatının açıklanmasında,¹³⁰ 107. beyit vesilesiyle iktibas sanatının anlatıldığı bağlamda,¹³¹ 116. beyit vesilesiyle Hz. Peygamber'in fasih oluşunun anlatıldığı yerde,¹³² 126. beyitte geçen "حَضْرَاء" kelimesinin bazı nüshalarda ¹³³"حَصْنَاء" şeklinde de geçtiğini söylediği yerde "أَقُولُ" lafzıyla metne müdahalede bulunmuştur.

SONUÇ

Bûsîrî Ka'b b. Zühey'r'in *Bânet Su'âd* kasîdesini esas alarak aynı vezin ve kafiye ile *Zuhru'l-me'âd* isimli şiiri kaleme almıştır. Gerek Arap dünyasında gerekse Osmanlı döneminde söz konusu eser üzerinde yapılan çalışmalar bu şiirin ne denli önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Mezkur şiir üzerine yapılan ilk şerhin İbn Da'seyn'in *İ'dâdü'z-zâd* adlı eseri olduğu anlaşılmıştır. İlerleyen zamanlarda İsmâuddin tarafından *Zâdu'l-ibâd* ve Trabzonî tarafından *'Ucâletu'z-zâd* adı verilen iki şerh daha yapılmıştır.

Trabzonî *'Ucâletu'z-zâd* adlı eserde zikredilen şerhinde sözlük olarak genelde *el-Kâmusu'l-muhîd*, *Muhtâru's-sihâh*, *Namûs* gibi birçok lugat kitaplarından istifade etmiş ve kelimelere verdiği anlamları âyet, hadîs ve şiirlerle yaptığı iktibaslarla pekiştirmiştir. Ayrıca şerhte çok sayıda siyer kitaplarının geçmesi de dikkatleri çekmektedir.

Trabzonî, eseri kendi içinde tutarlı ve sistematik bir hale getirmiş, bir nevi ders kitabı olarak okutulabilecek nitelik kazandırmıştır. Ayrıca şerhi dört başlık altında inceleyerek yenilikçi bir yaklaşım gözetmiş, bunu büyük bir disiplinle eserin sonuna kadar devam ettirmiştir. Müellif zaman zaman kelime ve cümleleri sarf ve nahiv açısından tahlil etmiş, kimi zaman edatlarla ilgili ayrıntılı açıklamalara yer vermiş, eser bir kasîdenin şerhi olmaktan ziyade adeta nahiv kitabı haline bürünmüştür.

Arap olmamasına rağmen müellifin kullandığı dil, şerhi oluştururken özellikle minhuvat kayıtlarındaki yararlandığı kaynaklar Arapçaya ne denli vakıf olduğunu göstermektedir.

¹²⁸ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 132a.

¹²⁹ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 175a.

¹³⁰ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 180b.

¹³¹ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 181b.

¹³² Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 188a.

¹³³ Trabzonî, *'Ucâletu'z-zâd*, 203a.

KAYNAKÇA

- Acar, H. İbrahim. "Tefrik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Akgündüz, Ahmet. *Şer'iyeye Sicilleri*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 1988.
- Aktan, Hamza. "Miras". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Apaydın, Yunus. "Nikâh Akdinin Mahiyeti ve İmam Nikahı Uygulaması". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 (2000), 371-380.
- Apaydın, Yunus. "Şahit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Atar, Fahrettin. "Nikah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Bardakoğlu, Ali. "Vesâyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Erbay, Celal. "Nafaka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Fırat, Nihat. *Erzincan C 55 Nolu Şer'iyeye Sicili ve Hukuki Değerlendirmesi (1916-1919)*. Erzincan: Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Gümüş, Nebi - Erkan, Ümit. "Osmanlı'nın Son Döneminde Rize'de Sosyal Hayat (1911-1913)". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* ½.